

KLEFOVA NOVCA?

PETER KOS

Narodna banka Slovenije, Ljubljana

Ze leta 1904 so med izkopavanji zgodnesrednjeveškega grobišča Kranj—Lajh v grobu št. 50 med drugim grobnim inventarjem iz prehoda 6.—7. st. našli 0,72 g težak srebrn novc s premerom 14 mm. Novc je ležal ob levi nadlahtnici ženskega skeleta in tedaj ni bil podrobneje opredeljen.¹ Verjetno je imel F. Stefan v mislih prav ta novc, ko je leta 1943 omenjal gepidsko silikvo, ki naj bi bila kovana po letu 567.² Šele J. Žontar je novc po nasvetu W. Schmidta, vendar brez podrobnejše opredelitve, pripisal langobardskemu vladarju Klefu (572—574).³

Ko so leta 1967 na zgodnesrednjeveškem grobišču na Rifniku pri Celju v grobu št. 39 odkopali identičen, 0,69 g težak novc s premerom 15 mm, so strokovnjaki tudi ta novc, verjetno po analogiji kranjskega, pripisali langobardskemu vladarju Klefu.⁴ Tudi na Rifniku je bil novc najden ob levi nadlahtnici ženskega skeleta, tako da v obeh primerih o zanesljivosti novca kot sestavnega dela grobnega inventarja ne more biti dvoma.

Oba kosa so Klefu pripisovali na osnovi napačne interpretacije revera, ker so zaradi nepravilne orientacije novca na zadnji strani videli monogram ter ga čitali CLEFFO.⁵ Od tedaj je novc v strokovni zgodnesrednjeveški literaturi časovno postavljen v čas med 572 in 574 ter kot tak uporabljen kot važen in pogosto edini element za časovno opredelitev grobišč.⁶

Po našem mnenju je treba takšno opredelitev novca zavreči kot neosnovano ter novc ponovno kritično časovno opredeliti.

Opis novca:

Sprednja stran: frontalno upodobljeno moško doprsje s košato frizuro in pikčastim diademom preko čela. Na obeh straneh doprsja sta shematizirano nakazani angelski krili, ki sta nad glavo povezani s svetniškim sijem v obliki pikčastega polkroga. Pikčasti rob novca.

Zadnja stran: sredi polkrožne osnove stoji križ, kateremu iz obeh krakov izhaja manjši križ. Večji križ je na vrhu zaključen s kroglo. Na vsaki strani križa je zvezda. Upodobitev je na robu obdana z vencem.⁷

Obe četrtsilikvi sta odlično ohranjeni in nista bili dolgo v obtoku. Novc iz Kranja je bil preluknjan in uporabljen kot obesek že v času zakopa. Četrtsilikvi sta bili izkovani z istim pečatom za aver in rever na zelo tanki kovni ploščici.

Za četrtsilikvi, ki sta bili najdeni v Kranju in na Rifniku, ne poznamo direktnih paralel. Kljub temu jih smemo po našem mnenju pripisati langobardskim serijam kovanja, s čimer se spekter sicer redkih poznanih langobardskih srebrnikov razširja.

Pri Langobardih prevladuje predvsem kovanje v zlatu, sprva v imenu vladajočega bizantinskega cesarja in šele pod Cunincpertom (688—700) se prične avtonomno langobardsko kovanje v zlatu.⁸ Tudi pri kovanju v srebru najprej imitirajo kove cesarske kovnice v Ravenni, predvsem novce cesarja Justinijana I. (527—565), Justina II. (565—578) ter v manjši meri novce cesarjev Tiberija II. (578—582), Mavricija (582—602) ter spet pogosteje Heraklija (610—641).⁹

Sele za časa langobardskega vladarja Perctarita (678—688) poznamo prvo samostojno kovanje v srebru. Pripisujejo mu srebrnike z monogramom, ki so bili najdeni leta 1833 v provinci Biella (Piemont), katere sta nato kovala tudi Cunincpert in Liutprand (712—744).¹⁰

Ge drängte und etwas umgearbeitete Fassung des Aufsatzes »Neue langobardische Viertel-siliquen«, der in *Germania* 59/1, 1981, 97 ff erschienen ist.

Med langobardsko srebrno kovanje sodi tudi četrtsilikva z doprsjem desno in zabrisano legendo na sprednji strani ter z monogramom na zadnji strani. Novce so sprva pripisovali Liutpradu,¹¹ nato Adaloalpu,¹² sedaj pa ga pripisujejo vojvodi Faroaldu iz Spoleta (579).¹³

Tretja skupina srebrnikov se tipološko razlikuje od drugih poznanih langobardskih srebrnikov, vendar jo moremo prav tako uvrstiti med langobardsko srebrno kovanje. Leta 1869 je namreč toskanski kmet v kraju Luni odkopal skeletni grob s tremi tremissi in šestimi srebrniki. Remedi je tedaj srebrnike pripisal vandalskemu vladarju Gelimerju (530—533).¹⁴ Srebrniki s povprečno težo med 0,4—0,5 g imajo na sprednji strani monogram, na zadnji strani pa je v vencu križ na podstavku. Sodeč po teži gre v tem primeru za osminske silikve.¹⁵ Sambon je mislil, da je omenjene novce koval Cunincpert.¹⁶ Ta opredelitev kronološko sicer ustreza tremissom iz groba, katere moremo uvrstiti v sredo 7. stoletja,¹⁷ vendar v monogramu ne moremo najti elementov Cunincpertovega imena.

Leta 1918 naj bi neki kmet v bližini kraja Hadersdorf am Kamp pri Kremsu (Niederösterreich)¹⁸ našel zakladno najdbo 6—7 srebrnikov, od katerih imajo nekateri isti monogram kot toskanski novci, na nekaterih pa so v monogramu opazne črke FNOS.¹⁹ Stefan je tedaj novce pripisal rugijskima vladarjema Flaciteu (451—475) in Favi (475—487), kar je kronološko v popolnem nasprotju s tremissi iz Luni, ki so bili kovani približno dve stoletji kasneje.

Grierson je novce obeh tipov na osnovi italijanske zakladne najdbe, ki priča, da so bili novci v obtoku sredi 7. stoletja, na osnovi tipologije revera (križ na podstavku) ter dejstva, da se monogrami na sprednji strani langobardskih srebrnikov pojavljajo v začetku 8. stoletja, kronološko uvrstil v čas druge polovice 7. stoletja in začetka 8. stoletja.²⁰ Novce s prvim monogramom je pripisal drugače nepoznanemu trientskemu vojvodi Iffu na osnovi tremissa iz Milana;²¹ novce z drugim monogramom pa je pripisal nepoznanemu trientskemu vojvodi.²² Bernareggi je sedaj prepričljivo dokazal, da je zlatnik iz Milana ponaredek, in razrešitev prvega monograma ostaja še naprej odprta.²³

Osminske silikve iz krajev Luni in Hadersdorf se ikonografsko ter po izdelavi razlikujejo od uradnih langobardskih kovov. Zato je Grierson domneval, da so omenjene novce kovali v neki kovnici v vojvodstvu Trient,²⁴ čeprav je zelo verjetno, da so bili novci izkovani v furlanskem vojvodstvu v kovnici v Čedadu.

Obe četrtsilikvi iz Kranja in Rifnika se ikonografsko razlikujeta od osminskih silikev z monogrami na sprednji strani, vendar sta po izdelavi tem novcem zelo blizu. Za vse novce je značilna tanka kovna ploščica ter pikčasti rob na sprednji strani in venc na zadnji strani novca. To govori za približno isti čas kovanja. Glede na ikonografske značilnosti lahko obe četrtsilikvi prav tako uvrstimo v drugo polovico 7. stoletja. Frontalna upodobitev na srebrnikih bizantinskih italskih kovnic se pojavlja od Konstanina IV. (668—685) naprej. Križ v vencu (obdan z zvezdami ali brez njih) se prvič pojavi na osminskih silikvah Heraklija (610—641) iz kovnice Ravenna.²⁵ Prav ti novci ravenske kovnice so po vsej verjetnosti služili kot predloga pečatorezcem za četrtsilikve iz Kranja in Rifnika. Šele nato sledijo iz kovnice Ravenna osminske silikve Heraklija z monogramom, ki so verjetno služile kot predloga za kovanje osminskih silikev z monogramom iz krajev Luni in Hadersdorf.²⁶

Stilna podobnost motiva na sprednji strani novcev iz Kranja in Rifnika z upodobitvami na drobnih kovinskih predmetih iz tega časa, ki so jih izdelali čedadski umetniki,²⁷ priča, da so bile obravnavane četrtsilikve izkovane v Čedadu, središču furlanskega vojvodstva.

Motiv na sprednji in zadnji strani novca je sicer težko interpretirati. Na sprednji strani je po vsej verjetnosti upodobljeno doprsje angela s krilci in svetniškim sijem. Diadem na čelu se pogosto upodablja kot atribut angelov in ne nasprotuje naši domnevi.²⁸ Samo kot diskusijski problem bi dodali, da je na sprednji strani morda upodobljen nadangel Mihael, langobardski svetnik, ki je po bitki med langobardskim kraljem Cunincpertom in trientskim vojvodo Alahisom²⁹ pogosto upodobljen na langobardskih zlatnikih.³⁰ Motiv na zadnji strani novca izraža s krščanskimi simboli (križ, globus, zvezde) religioznost pečatorezca oziroma kneza, za katerega so novce kovali, ter s tem duhovno naravnost časa in okolja, v katerem so novci nastali.

Ob koncu lahko ugotovimo, da so bili novci kovani v Čedadu, središču *ducatus Foro-Julien-sis*, v drugi polovici 7. stoletja. V tem času so po smrti Grasulfa (okoli leta 652) *ducatum*

Feroiulensem vodili vojvode Ago, Lupus, Vehtari, Landari, Rodoald, Ansfrut, Ado, Ferdulfus in Corvolus³¹, med katerimi moramo iskati ime, pod katerim so bile izkovanе obravnane četrtsilike. Leta 705 je prišel na oblast vojvoda Pemmo, ki za kovanje teh novcev verjetno ne pride več v poštev.

V luči nove časovne določitve obeh četrtsilikev iz Kranja in Rifnika, ki se za celo stoletje razlikuje od dosedanje, bo treba ponovno preučiti nekatera vprašanja srednjeveške arheologije vzhodnoalpskega prostora.

Do sedaj je bilo ustaljeno mnenje, da je višinska naselbina na Rifniku propadla konec 6. stoletja³² in da je kastel *Carnium* propadel malo pred slovanskim vpadom v Furlanijo leta 610.³³ Četrtsilikvi iz obeh grobov v Kranju in na Rifniku pa pričata, da so obe grobišči ali vsaj njihove dele uporabljali še v drugi polovici 7. stoletja. Glede na numizmatične najdbe bi tako domnevali, da je staroselsko prebivalstvo prebivalo v enklavah, kot na primer na utrjenem Rifniku ali v kastelu *Carnium*, še v drugi polovici 7. stoletja.³⁴

¹ J. Žmauc, Das Gräberfeld im Lajh bei Krainburg, *JZK* 2 (1904) 250, Fig. 206.

² F. Stefan, Die germanische Landnahme im Ostalpenraum bis zum Ausgang der Völkerwanderung, *Joanneum* 6 (1943) 87.

³ J. Zontar, *Zgodovina mesta Kranja* (Ljubljana 1939) 4, Abb. 14. J. Werner, *Münzdatierte austrasische Grabfunde* (Berlin-Leipzig 1935) 73 ne omenja tega novca med ostalim numizmatičnim materialom iz Kranja.

⁴ L. Bolta, *Nécropole du Bas-Empire à Rifnik près de Šentjur*, Inventaria Archaeologica Jug. fasc. 12 (1969) Y 110. Isti, Kasnoantično grobišče z Rifnika pri Šentjurju, *AV* 21—22 (1971—72) 129, Abb. 4.

⁵ Glej orientacijo novca pri L. Bolta, o. c.

⁶ Prim. T. Knific, Carniola in the early Middle Ages, *Balkanoslavica* 5 (1976) 116. L. Bolta, Kasnoantično grobišče z Rifnika pri Šentjurju, *AV* 21—22 (1971—72) 139. V. Stare, *Kranj. Nekropola iz časa preseljevanja narodov*, Katalogi in monografije 17 (Ljubljana 1980).

⁷ Po predlogu dr. W. Hahna (Dunaj) naj bi bila pravilna orientacija revera obrnjena za 180 stopinj (križ s križi kot obeski).

⁸ G. Sambon, *Repertorio generale delle monete coniate in Italia e da Italiani all'estero dal secolo V al XX* (Parigi 1912). W. Wroth, *Catalogue of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum* (London 1911) — nadalje *BMC*. E. Bernareggi, *Il sistema economico e la monetazione dei Longobardi nell'Italia superiore* (Milano 1960). Isti, Conclusioni sulle diverse fasi della monetazione Langobarda, *RIN* 73 (1971) 135—153. Isti, Struttura economica e monetazione del regno longobardo, *QTicNumAntClas* 5 (1976) 331—376 (s starejšo literaturo).

⁹ *BMC* lviii sl. E. Bernareggi, Le monete dei Longobardi nell'Italia padana e nella

Tuscia, *RIN* 65 (1963) 122 sl. P. Grierson, *The Silver Coinage of the Lombards, Archivio Storico Lombardo* (1956) 130—140.

¹⁰ *BMC* T. 19; 26—32. P. Grierson, o. c. 130. E. Bernareggi, Problemi di numismatica longobarda: le cosiddette »Silique di Pertarito«, *Annali del Istituto italiano di numismatica* 12—14 (1965—67) 119—130. Prim. J. Lafaurie, Trésor de monnaies lombardes trouvées à Linguizzeta (Corse), *BSFN* 21 (Février 1967) 123 sl.

¹¹ C. F. Keary, The coinage of Western Europe, from the fall of the Western Empire to the accession of Charlemagne, *NC* 18 (1878) 254, Pl. 11, 18. *BMC* T. 20; 7, 8.

¹² P. Grierson, o. c. 131, 132.

¹³ P. Grierson, *Dark Age Numismatics* (London 1979), po op. na str. 9 članka The Silver Coinage of the Lombards.

¹⁴ A. Remedi, Tre aurei dei primi re Longobardi e sei d'argento di Geilamir re vandalo d'Africa, *Bull. d. num. ital.* 6 (Nov.-Dic. 1869) 31, 1.2: 2—4.

¹⁵ P. Grierson, The Silver Coinage of the Lombards, *cit.* 135 navaja težo 0,6—0,7 g. Ohranjen novc v Parizu (Bibliothèque Nationale) tehta 0,44 g.

¹⁶ G. Sambon, o. c. T. 4, Nr. 323.

¹⁷ A. Remedi, o. c. T. 2, 1. *BMC* T. 18: 22 do 24.

¹⁸ Podatki F. Stefana o najdiščnih okoliščinah so sicer dokaj dvomljivi. Gl. R. Göbl, *Antike Numismatik*, II (München 1978) 34, op. 457.

¹⁹ F. Stefan, Münzen der Rugenkönige aus dem ehemaligen Rugilande Österreichs, *Bericht über den 3. österr. Historikertag in Graz* (Wien 1954) 101 sl., in *Congrès international de numismatique* (Paris 1953) 443—451 (brez slik). Prim R. Göbl, o. c. Taf. 126, 2713.

²⁰ Prim. P. Grierson, o. c. 135 sl.

²¹ P. Grierson, o. c. 138 sl.

²² P. Grierson, o. c. 139.

²³ E. Bernareggi, Problemi di numismatica longobarda: il tremisse di Ariperto con Iffo, *RIN* 67 (1965) 105—117. P. Grierson, *Dark Age Numismatics* (London 1979) 9.

²⁴ P. Grierson, The Silver Coinage of the Lombards, *cit.* 140.

²⁵ *BMC* T. 29: 16—19. *DOC* 281: 1—4; 282.

²⁶ *BMC* T. 29: 21.

²⁷ P. L. Zovatto, Arte longobarda, *Memorie storiche Forogiuliesi* 44 (1960—61) 299—305. M. Brozzi-A. Tagliaferri, *Arte longobarda I, II* (Cividale 1960—61).

²⁸ Prim. *Lexikon der christlichen Ikonographie* (1968) 504.

²⁹ Pauli Diaconi *Historia Langobardorum* (MGH, ed. Waitz) V 31, 1.

³⁰ *BMC* T. 20: 1, 2.

³¹ Pauli Diaconi *Historia Langobardorum* (MGH, ed. Waitz) IV, 50 — VI, 26.

³² T. Knific, o. c. 116. L. Bolta, Kasnoantično grobišče z Rifnika pri Šentjurju, *AV* 21—22 (1971—72) 139. Th. Ulbert, Zur Siedlungskontinuität im südöstlichen Alpenraum (vom 2. bis 6. Jahrhundert n. Chr.). Dargestellt am Beispiel von Vranje (ehem. Untersteiermark), *Vorträge und Forschungen* 25 (Von der Spätantike zum frühen Mittelalter, ed. J. Werner, E. Ewig) (1979) 154.

³³ J. Werner, *Die Langobarden in Pannonien* (München 1962) 125. Po B. Grafenauerju, *Zgodovina slovenskega naroda*, 1 (Ljubljana 1954) 81, je bil Kranj razrušen že okoli leta 580.

³⁴ Dr. W. Hahnu (Dunaj) se zahvaljujem za vsestransko pomoč.

STAROSELSKI ARHEOLOŠKI HORIZONT IN KARANTANSKO-KETLAŠKI KULTURNI KROG

IRENA SIVEC-RAJTERIČ

Mestni muzej, Ljubljana

Izid doktorske disertacije P. Korošec, *Zgodnj srednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov*, velja pozdraviti iz več razlogov.

— V tem delu je zbrano takorekoč vse dostopno gradivo do približno leta 1965.

— P. Korošec se že dolgo vrsto let ukvarja s problemi karantansko-ketlaške kulture in množina zbranega gradiva ji je omogočila, da poda dokaj zaokroženo podobo arheološke slike materialne kulture karantanskih Slovanov. Seveda to ne more biti popolna sinteza, že glede na vrsto ključnega starejšega nepubliciranega gradiva (Bled-Pristava II, Kranj-farna cerkev) in na rezultate novejših izkopavanj (Kranj-križišče, Bled-Pristava I, Žirovnica-Moste, Tinje pri Zusmu itd).

— Zbrano gradivo daje možnosti za poglobljanje v probleme, kateri niso zajeti v tej knjigi, pač glede na interes in ožjo specialnost raziskovalcev.

— Osnovna tipologija materiala je dobro izdelana.

Moj namen ni, da bi podajala kritično oceno tega dela, zato bi se dotaknila samo nekaterih pojavov, ki so v zvezi z mojim raziskovanjem, ko sem po obratni poti kot Koroščeva, na osnovi staroselske arheološke kulture skušala najti povezave s karantansko-ketlaškimi nakitnimi predmeti.¹ Iz dognanj zadnjega desetletja in uveljavljene definicije staroselskega horizonta² ter s splošno ugotovitvijo, da si je karantansko-ketlaški kulturni krog našel vzore za svoje umetnostno snovanje tudi v antični tradiciji,³ ki se je v največji meri ohranila prav v staroselskem arheološkem horizontu, sem sledila razvojni poti nekaterih nakitnih oblik, ki so se v karantansko-ketlaški kulturi prilagodile oziroma preoblikovale ter kot take izražale hotenje in bit karantanskega svobodnjaka.

Na oblikovanje karantansko-ketlaške kulture so vplivali staroselski horizonti, ki nekako oklepajo karantansko-ketlaški prostor. To so komanski v albanskem in jugozahodno makedonskem prostoru ter črnogorskem primorju,⁴ kestelski okoli Blatnega jezera in Pečuha⁵ ter